

Elisabeths spørsmål om sjelen

Elisabeth av Böhmen og René Descartes

Innleder og oversetter: Åsne Dorthea Grøgaard

Åsne Dorthea Grøgaard har en master i filosofi fra Universitetet i Oslo.

aa.grogaard@gmail.com

SAMMENDRAG

Det følgende er en norsk oversettelse av de fem første brevene i korrespondansen mellom prinsesse Elisabeth av Böhmen og René Descartes, skrevet på fransk i 1643. Brevene er en diskusjon av sjelens kausalitet. Med oversettelsen følger en kort innledning.

ABSTRACT

The following is a Norwegian translation of the first five letters in the correspondence between Princess Elisabeth of Bohemia and René Descartes, written in French in 1643 and centred around a discussion of the mind-body problem. The translation is accompanied by a short introduction.

Nøkkelord:

kropp–sinn-problemet, sjel–legeme-problemet, det psykofysiske problem, sjelen, materialisme, dualisme, interaksjonisme, kausalitet, Descartes, Elisabeth av Böhmen

INNLEDNING AV ÅSNE DORTHEA GRØGAARD

Prinsesse Elisabeth av Böhmen (1618–1680), senere abbedisse av Herford, var en sentral politisk skikkelse i sin tid og en venn og diskusjonspartner av René Descartes. I *Filosofiens prinsipper* fra 1644, som er dedisert til prinsessen, skriver Descartes at ingen har forstått samtlige av hans publiserte verker så godt som henne.

De tjueseks brevene til Descartes er dessverre det eneste som har overlevd av Elisabeths filosofiske arbeid. Men Lisa Shapiro, som har oversatt og skrevet innledning til brevvekslingen, legger vekt på at hennes innvendinger mot Descartes er «internally consistent» (Shapiro, 2007, s. 4). Det som kommer til syne når man leser brevene, i tillegg til hennes solide dannelses, er at hun skriver fra en allerede artikulert posisjon. Det er tydelig at hun behersker datidens fysikk og naturvitenskap, samt matematikk, etikk, politisk filosofi og teologi, som alle er temaer som tas opp i brevene. Det første av dem forfatter hun i 1643,

etter at hun har lest Descartes' *Meditasjoner*, og utvekslingen fortsetter så med jevne mellomrom til 1649, når Descartes reiser til dronning Christina av Sveriges hoff og dør av tuberkulose kort tid etter.

I over to hundre år syntes Elisabeths side av korrespondansen å ha gått tapt, men midt på 1870-tallet ble kopier av brevene funnet blant assorterte papirer i et nederlandsk slott. Det var et lykketreff, for blant disse finner vi filosofihistoriens aller første formulering av det som i moderne metafysikk og bevissthetsfilosofi er kjent som «*the mind-body problem*», eller det psykofysiske problem (Shapiro, 2007, s. 23). Hvordan kan en ikke-utstrakt ting (sjelen) påvirke en utstrakt ting (kroppen), hvis de to er forskjellige substanser? Hvordan kan sjelen være kausalt aktiv i det hele tatt, hvis den er immateriell? Dette er prinsessens spørsmål til Descartes, og temaet for de fem brevene som er oversatt her. Diskusjonen får ingen tilfredsstillende avslutning, for Descartes' svar på Elisabeths tredje brev har dessverre aldri blitt funnet.

Den Elisabeth av Böhmen som møter oss i brevene til Descartes, er en selvstendig og uredde tenker. For selv om hun forstod Descartes' filosofi bedre enn de fleste, var hun langt fra noen disippel. Det blir etter hvert tydelig, også for Descartes, hvor langt vekk fra hans egen substansdualisme Elisabeth er villig til å gå. Leseren vil merke at hennes avvisning av alt annet enn bevirkende årsaker skyver henne i retning av en rent *materialistisk* posisjon. Hva om det som setter sjelen i stand til å tenke bare er bevegelse i en spesiell form for materie? Hun legger fram eksempler på fenomener en substansdualist vil ha problemer med å forklare, som sykdom og besvimelse: Hvis de to virkelig er adskilte substanser, hvordan kan det ha seg at tenkningen svekkes ved fysisk sykdom? Dersom sjelen derimot har utstrekning, forsvinner slike problemer, for da trenger vi ingen egen form for kausalitet. Det er slående at en så konsekvent materialistisk posisjon ikke var uforenlig med et lutheransk klosterliv.

ELISABETH TIL DESCARTES

Haag, 6. mai 1643

Herr Descartes,

Med stor glede og beklagelse hørte jeg, for noen dager siden, om Deres intensjon om å besøke meg. Jeg ble like beveget over at De var så vennlig å ville samtale med en så uvitende og egenrådig person, som over at jeg hadde vært så uheldig å bli frarøvet en så fordelaktig samtale. Da herr Pallotti¹ viste meg løsningene De hadde gitt ham på vanskelighetene i herr Regius² fysikk, ble denne siste følelsen så mye sterkere, for jeg ville fått mer ut av disse om de kom fra Deres egen munn. Dette gjelder også et spørsmål jeg stilte professor Regius da han sist var i byen, og som han henviste meg til Dem for å få et tilfredsstillende svar på. Inntil nå har skammen over å vise Dem en så uregelmessig stil hindret meg i å skrive til Dem for å be om denne tjenesten.

Men i dag forsikret herr Pallotti meg så grundig om Deres godhet for alle og enhver, og for meg i særdeleshet, at jeg jaget alle unyttige overveielser fra mitt sinn, og nå ber jeg Dem

1. Alfonso Pollotti (1602–68) var italiensk militær i hoffet til prinsen av Oranien. Han underviste Elisabeth i geometri, og var ofte kurér for brevene mellom henne og Descartes (Shapiro, 2007, s. 61).
2. Hendrik De Roy, eller Henricus Regius (1598–1679), var en nederlandsk lege og fysiker som fra og med 1638 underviste i Descartes' fysikk og fysiologi ved Universitetet i Utrecht (Shapiro, 2007, s. 61). Han tok senere avstand fra flere av Descartes' grunnteser, deriblant sjelens status som substans, noe som skapte gnisninger mellom dem.

være så vennlig å forklare meg hvordan det kan ha seg at menneskesjelen, som kun er en tenkende substans, kan styre kroppens ånder [*esprits*]³ og forårsake frivillige handlinger. For det virker som enhver bevegelse skjer ved at den bevegde tingen dyttes, ved at den dyttes på en spesiell måte, eller ved de spesielle egenskapene eller overflateteksturen til det som dytter.⁴ For de to førstnevnte er berøring en nødvendig betingelse, og det siste krever at det som dytter har utstrekning. Likevel utelukker De utstrekning fullstendig fra Deres idé om sjelen, og berøring synes meg uforenlig med en immateriell substans. Dette er grunnen til at jeg ber Dem gi meg en definisjon av sjelen som er mer presis enn den De gav i Deres *Metafysikk*⁵ – altså av sjelens substans, adskilt fra dens tankehandling. For selv om vi skulle anta at sjelen og dens tanke er like uatskillelige som Guds egenskaper (noe som imidlertid er vanskelig å bevise i morslivet og i alvorlige besvimelser), så kan vi få en mer fullkommen idé av dem ved å vurdere dem hver for seg.

Siden jeg vet at De er den beste lege for min sjel, blottlegger jeg svakhetene ved dens spekulasjoner så fritt som dette, og jeg håper at De vil overholde den hippokratiske ed og forsyne meg med remedier uten å gjøre det offentlig. Dette ber jeg Dem om, slik jeg ber om at De må holde ut ubeleilighetene fra

Deres hengivne venn til Deres tjeneste,
Elisabeth.

DESCARTES TIL ELISABETH

Egmond aan den Hoef, 21. mai 1643

Min frue,

Ved å sende meg sine skriftlige befalinger har Deres Høyhet beæret meg med en gunst større enn jeg noen gang kunne håpet på; og den bøter langt bedre på mine feil enn den gunsten jeg i utgangspunktet lengtet etter, nemlig å få disse befalinger fra hennes egen munn. For hadde jeg fått æren av å gjøre mine reverenser for henne og tilby mine ydmyke tjenester da jeg sist var i Haag, ville jeg hatt rent for mange mirakler å beundre på én gang. Hadde jeg opplevd slik overmenneskelig tale fra en kropp så lik den malerne gir engler, ville jeg vært like henført som jeg antar de må være, de som nettopp har forlatt jorda og ankommet himmelen. Dette ville satt meg i dårligere stand til å svare Deres Høyhet, som uten tvil la merke til denne svakheten tidligere, da jeg sist fikk æren av å tale med henne; og hun har villet avhjelpe den ved å vise overbærenhet og etterlate meg sporene av hennes tanker på et stykke papir, hvor jeg, når jeg leser dem på nytt og venner meg til å studere dem, riktignok blir mindre blendet, men fylt av en desto større beundring, for jeg legger merke til at de ikke bare ved første øyekast er sinnrike, men stadig klokere og mer velfunderte jo mer man gransker dem.

3. Til grunn for dette ligger datidens oppfatning om at blodet inneholdt *ånder*, en slags mellomværen mellom kropp og sjel, som var nødvendig for deres samspill. I *Les Passions de l'âme* fra 1649, opprinnelig skrevet til Elisabeths eget bruk og senere dedisert til henne, gir Descartes en mer inngående forklaring av disse åndenes natur og funksjon. (Se ellers A. Goffarts artikkel om emnet.)
4. Shapiro gir en mer utfyllende forklaring i sin introduksjon: «[Elisabeth] entertains three different possible accounts of causal interaction – causation by transfer of impulse, causation by the manner of contact of cause and effect, and causation by the conformity of the surfaces of cause and effect» (2007:37).
5. Elisabeth viser her til Descartes' *Meditasjoner*.

Og jeg kan i all oppriktighet si at spørsmålet Deres Høyhet stiller, forekommer meg å være det man med aller størst rett kan stille, i lys av mine publiserte skrifter. For det er to ting å si om den menneskelige sjel, og all mulig kunnskap om sjelens natur avhenger av disse to. Det *ene* er at sjelen tenker, og det *andre* er at siden sjelen er forenet med kroppen, kan den virke i og påvirkes sammen med den.⁶ Siden min fremste hensikt var å bevise at sjelen og kroppen er distinkte, har jeg sagt så godt som ingenting om dette andre, men heller ivret etter å gjøre det første forståelig. Til denne hensikten kunne nemlig dette første være til hjelp, og det andre heller skadelig. Men siden man ikke kan skjule noen ting for Deres Høyhets årvåkne øye, skal jeg bestrebe meg på å forklare hvordan jeg tenker meg sjelens forening med kroppen, og dens kraft til å bevege den.

Først går jeg ut ifra at det finnes visse opprinnelige ideer i oss, og at disse er som modeller for mønsteret vi former all vår senere kunnskap etter. Disse ideene finnes det kun svært få av. Utover de mest generelle ideene – om væren, antall, varighet, osv., som egner seg for alt det vi kan begripe – så har vi, for kroppens del, bare ideen om utstrekning, som ideene om form og bevegelse følger fra. For sjelen alene har vi bare ideen om tanken, som også inkluderer forstandens oppfatninger og viljens tilbøyeligheter. Til slutt, for både sjelen og kroppen, har vi bare ideen om deres forening. Ideene om sjelens makt til å bevege kroppen, og om kroppens makt til å påvirke sjelen ved å forårsake dens følelser og lidenskaper, avhenger begge av denne ideen.

Jeg går også ut ifra at all sikker menneskelig viten må bestå i å holde disse ideene adskilt fra hverandre, og i å benytte hver enkelt av dem på de tingene den hører til, og bare på disse. For når vi vil forklare en eller annen vanskelighet ved hjelp av en idé som ikke er riktig for den, kan vi ikke unngå å ta feil – akkurat som når vi forsøker å forklare én av disse ideene ved hjelp av en annen, for ettersom de er opprinnelige, kan de bare forstås ved seg selv alene. Og ettersom bruken av sansene har gjort oss mye mer fortrolige med ideene om utstrekning, former og bevegelser enn med de andre, ligger den første årsaken til våre feil i det at vi som regel har lyst til å benytte oss av disse fortrolige ideene for å forklare ting de slett ikke er riktige for – som når vi vil bruke forestillingsevnen til å begripe sjelens natur, eller forsøker å tenke oss hvordan sjelen kan bevege kroppen ved å se til hvordan en kropp bevegges av en annen kropp.

I mine *Meditasjoner*, som Deres Høyhet har vært så nådig å lese, forsøkte jeg å gjøre begripelige de ideene som kun hører til sjelen, og å skjelne mellom disse og de som kun hører til kroppen. Så det første jeg nå må forklare, er hvordan ideene som hører til sjelens forening med kroppen skal begripes, uten hjelp fra de som hører til kroppen eller sjelen. Til dette synes det meg at det jeg skrev mot slutten av mitt svar på de sjette innvendingene kan være til hjelp. Vi kan nemlig ikke lete etter disse opprinnelige ideene noe annet sted enn i sjelen vår, som av natur inneholder dem alle, men som ikke alltid vet å skjelne mellom dem, eller for den saks skyld bruke dem riktig.

På samme måte tror jeg vi tidligere har forvekslet ideen om sjelens kraft til å påvirke kroppen med ideen om kroppens kraft til å påvirke andre kropper, og vi har feilaktig brukt begge disse, ikke på sjelen, for vi kjente ikke sjelen ennå, men på kroppenes adskillige *egenskaper*, som tyngde, varme og så videre. Vi har forestilt oss at disse egenskapene er virkelige

6. På fransk: «agir et pàtir avec lui». Det franske verbet *pàtir* oversettes som regel med «å lide», men står her som det passive motstykket til å *handle*, som vi ikke har noe tilsvarende ord for.

ting [*réelles*]⁷, altså at de eksisterer adskilt fra kroppen som innehar dem – at de er substanser, selv om vi har kalt dem egenskaper. Og for å begripe disse egenskapene har vi forsynt oss snart av ideene vi har for å forstå kroppen, snart av de vi har for å forstå sjelen, avhengig av om det vi ønsket å tillegge dem var materielt eller immaterielt. Ta for eksempel egenskapen *tyngde*, som vi kunne anta er en reell egenskap, og som vi ikke vet noe om, utover at den har makt til å bevege kroppen som innehar den, mot jordas kjerne. Vi har ingen vanskeligheter med å tenke oss hvordan denne bevegelsen foregår, eller hvordan kroppen og dens tyngde er forbundet med hverandre. Vi trenger ikke tenke oss at det skjer en faktisk berøring mellom to overflater, for vi opplever at vi allerede har en *helt egen idé* for å forstå denne forbindelsen i oss. Og jeg tror at å bruke denne ideen på tyngde er å bruke den på en dårlig måte, for tyngden er ikke faktisk adskilt fra kroppen – noe jeg håper å vise i *Fysikken*. Jeg tror derimot denne ideen er gitt oss for at vi skal begripe hvordan sjelen beveger kroppen.

Om jeg forklarer meg mer utfyllende, ville det vitne om at jeg ikke var klar over Deres Høyhets uforlignelige ånd, og jeg ville gjort meg skyldig i innbilskheter om jeg våget å tenke at dette svaret skulle synes henne fullstendig tilfredsstillende; men jeg skal forsøke å unngå både det ene og det andre ved å ikke føye til noe mer, om det ikke var noe jeg kunne skrive eller si som kunne behage henne, for jeg ville ansett det som en stor gunst å få ta pennen fatt eller reise til Haag med dette til hensikt. Det er ingenting i verden som ville være meg like kjær som å få adlyde hennes befalinger. Derimot kan jeg ikke finne at den hippokratiske ed, som hun pålegger meg, er på sin plass, for hun har ikke formidlet noe til meg som ikke fortjener å bli sett og beundret av alle mennesker. Om dette kan jeg bare si at i aktelsen av det hun har sendt meg, skal jeg gjøre som gniene gjør med skattene sine: Jo høyere de verdsetter dem, jo bedre gjemmer de dem, og siden de ikke unner resten av verden synet av dem, finner de sin ultimate lykke i selv å betrakte dem. Slik skal jeg være tilfreds med å nyte godene av hennes brev alene, og min fremste ambisjon er å kunne si til meg selv at jeg er, i sannhet, etc.

ELISABETH TIL DESCARTES

Haag, 10. juni 1643

Herr Descartes,

De viser Deres godhet ikke bare ved å gjøre meg oppmerksom på feilene i mitt resonnement, slik jeg hadde forventet, men også ved, på bekostning av Deres dømmekraft, å forsøke å trøste meg med ufortjente lovord så feilene skal synes meg mindre ergerlige. Noe slikt ville kanskje vært nødvendig for å oppmuntre meg til å gjøre noe med dem, om ikke min oppvekst på et sted der konversasjonsformen gjør oppriktig ros umulig hadde lært meg at jeg som regel gjorde rett i å tro det motsatte av hva folk sa. Så jeg har blitt så vant til å betrakte mine tilkortkommenheter at det å bli gjort oppmerksom på dem aldri gjør meg mer oppbrakt enn det som er nødvendig for å ønske å bli kvitt dem.

Jeg er derfor ikke skamfull over å tilstå at jeg kjente meg igjen i alle årsakene til feil som De nevner i Deres brev, og videre at jeg ennå ikke kan jage disse helt bort, for livet jeg er

7. Descartes benekter enhver tingliggjøring av egenskaper, så «*qualités réelles*» er så godt som en selv Motsigelse. Med andre ord er det den aristoteliske kategorien partikulære aksidenser, som i «kaffekoppens hvitfarge», som utelukkes. Jeg oversetter det senere med *reell* for å beholde etymologisk kontakt med «*res*», som betyr *ting* på latin.

innskrenket til å leve, lar meg ikke disponere over nok tid til å gjøre vane av meditasjon etter Deres regler. Mitt hus' interesser, som jeg ikke må forsømme, og samtaler og elskverdigheter, som jeg ikke kan unnsnippe, tynger mitt svake sinn med ergrelse og lede så det er ubrukelig til alt annet i lang tid etterpå. Dette tjener, håper jeg, til å unnskylde mitt enfold, for jeg kan ikke forstå hvordan vi ved hjelp av ideen om *tyngde* kan nå ideen om hvordan den (ikke-utstrakte og immaterielle) sjelen kan bevege kroppen. Jeg kan heller ikke se hvorfor denne kraften til å flytte kroppen mot jordas kjerne, som De urettmessig tilla tyngden under navnet *egenskap*, skulle tjene til å overbevise oss om at en kropp kan dyttes av noe immaterielt. Kan det ikke like godt være at Deres demonstrasjon av at tyngden *ikke* opererer på denne måten (som De lover å gi i *Fysikken*) tvert imot skulle overbevise oss om at en kropp umulig kan dyttes av noe immaterielt?⁸ Spesielt fordi denne ideen (som ikke kan gjøre krav på samme fullkommenhet og objektive virkelighet som ideen om Gud) kan være ren fiksjon forårsaket av uvitenhet om hva som *faktisk* flytter kroppene mot jordkjernen. For ettersom ingen materiell årsak viste seg for sansene, antok man det motsatte, at den var immateriell – noe jeg likevel aldri har kunnet begripe som noe annet enn en negasjon av materien, som i så fall ikke kan ha noen kontakt med den.

Og jeg må tilstå at det ville vært lettere for meg å innrømme sjelen både materie og utstrekning, enn å innrømme noe immaterielt evnen til å bevege og bevegese av en kropp. For hvis sjelen beveger kroppen ved å informere⁹ den, må åndene [*esprits*] som utfører bevegelsen være intelligente – men De har sagt at ingenting av kroppslig art tenker. Og selv om De i Deres *Metafysiske meditasjoner* viser muligheten for at sjelen også kan bevegese av kroppen, er det likevel svært vanskelig å forstå hvordan en sjel, slik De har beskrevet den, som etter å ha lært og kommet i vane av å resonnere godt, kan miste alt dette ved et illebeffinnende; og det er vanskelig å forstå hvordan sjelen, som kan eksistere uten kroppen og ikke har noe til felles med den, likevel skal være så regjert av den.

Men nå som De har satt Dem fore å instruere meg, holder jeg ikke disse oppfatningene som annet enn venner jeg ikke forventer å beholde, og jeg er sikker på at De vil forklare naturen til en immateriell substans og hvordan den virker i og påvirkes av kroppen på like utmerket vis som alle de andre tingene De har villet lære bort. Jeg ber Dem også tro meg på at De ikke kunne vist denne vennligheten til noen som ville vært mer klar over sin takknemlighetsskjeld enn

Deres svært hengivne venninne,
Elisabeth

8. Dette er en nokså fri oversettelse av et uklart sted i originalen, og Shapiro og Bennett er ikke enige om hvordan det skal oversettes. Poenget kan forsøkes omformulert slik: Descartes lekte med tanken på at tyngdens kraft til å flytte kroppene mot jordas kjerne var en reell egenskap, for å gjøre oss klar over at vi allerede har en idé i oss som lar oss forstå foreningen mellom kroppen og denne tyngdeegenskapen, og deretter mellom vår egen kropp og sjel. Men Elisabeth spør om ikke det Descartes sier han vil vise i *Fysikken*, nemlig at tyngden *ikke* er en reell egenskap som kan eksistere uavhengig av kroppen, heller kan føre til at det motsatte bevises: til at vi blir overbevist om at ingenting immaterielt kan bevege noe materielt. Hun bruker så å si Descartes' fysikk mot ham selv.
9. På fransk: «par information». Det er uvisst hvilken teori hun viser til her. I en fotnote til dette foreslår Shapiro at det kan være en stoisk modell, der kroppens bevegelsesevne forklares ved en del av materien de kalte *pneuma*, eller ånd (2007, s. 68).

DESCARTES TIL ELISABETH

Egmond aan den Hoef, 28. juni 1643

Min frue,

Etter å ha fornemmet at jeg forklarte meg dårlig i mitt forrige brev, er jeg Deres Høyhet en stor takk skyldig for at hun fortsatt er så nådig å ha tålmodighet til å høre meg ut om spørsmålet det behaget henne å stille meg, så jeg får anledning til å nevne de tingene jeg utelot. Av disse utelatte ting synes det meg å være særlig to jeg skylder å forklare. Jeg skjelnet tidligere mellom tre typer opprinnelige ideer som hver av dem lar seg kjenne på en egen måte og ikke ved sammenlikning, nemlig ideene vi har om sjelen, om kroppen og om foreningen mellom sjelen og kroppen. Men jeg skylder å forklare forskjellen på disse tre typene, på sjels-operasjonene vi har fått dem gjennom, og å si hvordan de blir enkle og velkjente for oss. Deretter skylder jeg, etter å ha forklart hvorfor jeg benyttet meg av sammenlikningen med *tyngde*, å gjøre det tydelig at selv om man skulle ønske å tenke på sjelen som materiell (noe som egentlig er å tenke seg dens forening med kroppen), kan man samtidig ikke unngå å innse at den lar seg skille fra kroppen. Dette tror jeg skulle dekke det Deres Høyhet foreskrev meg i brevet sitt.

For det første bemerker jeg altså følgende store forskjell mellom de tre typene ideer: Sjelen kan bare begripes av den rene forstand. Kroppen, det vil si utstrekningen, formene og bevegelsene, kan også erkjennes av forstanden alene, men meget bedre av forstanden hjulpet av forestillingsevnen. De tingene som, til slutt, hører til sjelens forening med kroppen, kan bare erkjennes på helt obskurt vis av forstanden, og det selv om den hjelpes av forestillingsevnen; men disse kan derimot erkjennes meget tydelig av sansene. Dette er grunnen til at de som aldri filosoferer og kun benytter seg av sansene sine, verken tviler på at sjelen beveger kroppen eller på at kroppen har innvirkning på sjelen. De anser dem som én enkelt ting – det vil si, de tenker seg foreningen mellom dem. For å tenke seg to ting i forening, er å tenke seg dem som én. De metafysiske tanker som holder den rene forstand virksom, tjener til å gjøre oss fortrolige med ideen om sjelen. Og studiet av matematikkene, som i hovedsak opptar forestillingsevnen i betraktningen av former og bevegelser, venner oss til å forme helt distinkte ideer om det kroppslige. Men det som til slutt lærer oss å tenke oss sjelens og kroppens forening, er dagliglivet og helt alminnelige samtaler. For å få til dette, må vi holde oss fra å meditere og fra å ivre etter ting som opptar forestillingsevnen.

Jeg er nesten redd Deres Høyhet skal tro jeg driver gjøn, men jeg nærer altfor stor respekt for henne til slikt, noe jeg aldri skal unnlate å vise henne. Og jeg kan si, som sant er, at den fremste regelen jeg alltid har overholdt i mine studier – som jeg tror har tjent meg aller mest i tilegnelsen av kunnskap – har vært å aldri bruke mer enn ytterst få timer om dagen på de tankene som opptar forestillingsevnen, og ytterst få timer i året på de som opptar forstanden alene. Resten av min tid har jeg tilbragt med sanselig avkobling og åndelig hvile. Blant tanker som opptar forestillingsevnen regner jeg til og med alle seriøse samtaler og alt som krever at man er oppmerksom. Det er dette som har gjort at jeg har trukket meg tilbake ut på landet, for selv om jeg i verdens travleste by sikkert kunne fått like mange timer for meg selv som jeg nå bruker på studiene mine, ville jeg likevel ikke kunnet bruke dem like effektivt om mitt sinn var utslitt av den oppmerksomheten livets kjas og mas krever. Jeg tar meg den frihet å fortelle henne dette, som en hyllest til Deres Høyhets evner, for det er beundringsverdig hvordan hun, blant alle gjøremål og tilsyn som tilfaller de som både er kloke og av høy byrd, klarer å vie seg til meditasjonene som kreves for å kunne skjelne mellom sjelen og kroppen.

Jeg trekker likevel den slutning at det var disse meditasjonene, heller enn tanker som krever mindre oppmerksomhet, som gjorde at hun fant uklarhet i vår idé om sjelen og kroppens forening. Det virker ikke som menneskesinnet er i stand til både å skjelne tydelig mellom sjel og kropp og samtidig å begripe deres forening. Dette er fordi det da blir nødvendig å tenke dem både som én enkelt og to forskjellige ting, noe som er selvmotsigende. Jeg antok at Deres Høyhet fortsatt hadde tydelig for seg hvorfor sjelen og kroppen beviselig må være distinkte, og jeg ville ikke be henne skyve dette vekk for å tenke seg ideen om deres forening – som alle og enhver alltid vet med seg selv uten å filosofere, nemlig at man er én enkelt person, som både har en kropp og en tanke, og at de er av en slik natur at denne tanken kan bevege kroppen og føle det den utsettes for. Dette var grunnen til at jeg tidligere benyttet meg av sammenlikningen med *tyngde* og med andre egenskaper vi vanligvis ser for oss er forent med en eller annen kropp, slik tanken er forent med vår. Og jeg var ikke bekymret for at sammenlikningen skulle halte fordi egenskapene ikke faktisk er reelle, slik man forestiller seg at de er, for jeg trodde Deres Høyhet allerede var helt overbevist om at sjelen er en substans helt adskilt fra kroppen.

Men, ettersom Deres Høyhet bemerker at det er lettere å tillegge sjelen materie og utstrekning enn å tillegge den evnen til å bevege og bevegges av en kropp, når den selv er immateriell, vil jeg oppfordre henne til fritt å tillegge sjelen denne materien og utstrekningen – for dette er ikke annet enn å tenke seg dens forening med kroppen. Og når hun har dette klart for seg og opplever det i henne selv, vil det være enkelt for henne å anse, for det første, at materien hun har tillagt denne tanken ikke er tanken selv, og, for det andre, at denne materiens utstrekning er av en annen natur enn tankens utstrekning. Materiens utstrekning er bundet til et bestemt sted, hvorfra den utestenger all annen kroppslig utstrekning, og dette er ikke tilfellet for tankens. Og slik vil Deres Høyhet uunngåelig skjelne mellom sjelen og kroppen også etter at hun har tenkt seg deres forening.

Når alt kommer til alt, tror jeg det er helt nødvendig å ha forstått metafysikkens prinsipper godt, én gang i løpet av livet, siden det er de som lar oss kjenne Gud og vår egen sjel. Men jeg tror like fullt at det ville være svært skadelig å beskjeftige sin forstand for ofte med å meditere over dem, siden det ville sette en ute av stand til å ta seg av forestillingsevnen og sansenes funksjoner. Det beste er å nøye seg med å huske og å beholde troen på konklusjonene man en gang trakk av sine meditasjoner, og deretter vie resten av sin tid til studier der forstanden samhandler med forestillingsevnen og med sansene.

Jeg tjener Deres Høyhet med en slik hengivenhet at jeg tillater meg å håpe at min frimodighet ikke vekker hennes ubehag, og hun ville engasjert meg i en lengre diskusjon, hvor jeg ville forsøkt å belyse alle vanskelighetene vedrørende hennes spørsmål, hadde det ikke vært for en beklagelig nyhet jeg nettopp mottok fra Utrecht. Magistraten innstevner meg til granskning av noe jeg skrev om en av deres ministre – selv om det er snakk om en mann som baktalte meg høyst uverdlig, og selv om det jeg skrev om ham, til mitt rettfærdige forsvaret, er kjent for gud og hvermann. Jeg må derfor nøye meg med å avslutte her, for å se hvordan jeg kan snarest mulig kan unnslippe disse sjikaneriene. Jeg er,

Min frue,
Deres Høyhet,
Deres ydmyke og svært lydige tjener,
Descartes

ELISABETH TIL DESCARTES

Haag, 1. juli 1643

Herr Descartes,

Jeg oppfatter det dithen at min aktelse for Deres rettledninger, og ønsket om å få utbytte av dem, ikke er Dem like besværlige som utakknemligheten fra de som selv nekter seg dem og vil gjøre det samme for resten av menneskeslekten. Jeg ville ikke sende Dem et nytt tegn på min uvitenhet før De var fri fra staheten til disse andre, men så gjorde herr Van Vergen meg den høflige tjeneste å ville forbli her i byen til jeg kunne gi ham et svar på Deres brev av den 28. juni, som gjør at jeg ser klart hvilke tre typer ideer vi har, og hvordan man bør benytte seg av dem.

Jeg finner også at sansene viser meg at sjelen beveger kroppen, men hva gjelder måten dette foregår på, forteller ikke sansene meg noe mer enn forstanden og forestillingsevnen. Jeg tenker derfor at det finnes egenskaper ved sjelen som forblir ukjente for oss – noe som muligens kunne kullkaste det De så overbevisende argumenterer for i Deres *Meditasjoner*, nemlig sjelens mangel på utstrekning. Og denne tvilen synes å basere seg på regelen De gir der, i behandlingen av sannhet og usannhet, om at alle feil kommer av at vi feller dommer over det vi ikke har klare nok oppfatninger om. Utstrekning er riktignok ikke nødvendig for tanken, men siden den heller ikke er uforenlig med den, vil den kunne lede oss til en annen av sjelens funksjoner, som kanskje (til og med) er like essensiell. At sjelen har utstrekning, ville i det minste få skolastikernes selvmotsigende doktrine – om at sjelen er til stede i sin helhet både i hele kroppen og i hver av dens deler – til å falle sammen. Jeg ber ikke om forlatelse for at jeg av samme grunn som allmuen blander ideen om sjelen med den om kroppen, men dette hindrer meg ikke i å tvile på at sjelen mangler utstrekning, og hvis ikke De kan forsikre meg om dette – De som alene har holdt meg fra å bli skeptiker, som mine første resonnement bar meg i retning av – må jeg oppgi håpet om noensinne å vite noe sikkert her i verden.

Selv om jeg skylder Dem denne tilståelsen som takk, så ville jeg tenkt at den var svært uforstandig om jeg ikke hadde visst, like mye av egen erfaring som av ry, at Deres godhet og generøsitet kan måle seg med resten av Deres utmerkede egenskaper. De kunne ikke ha vitnet om disse kvalitetene på en mer elskverdig måte enn ved oppklaringene og rådene jeg har fått, som jeg verdsetter høyere enn de største skatter som kunne besittes av

Deres svært hengivne venninne til Deres tjeneste,
Elisabeth

[...]

Denne teksten ble først publisert over to deler hos *Salongen – nettidsskrift for filosofi og idé-historie*. Versjonen som her republiseres, er en bearbeidet versjon av disse, og er gjengitt med tillatelse.

LITTERATUR

Hovedtekst:

Prinsesse Elisabeth av Böhmen & René Descartes. (2005). *Descartes. Correspondance avec Elisabeth*. Fra Wayback Machine Internet Archive. Hentet fra <https://web.archive.org/web/20050306191834/http://www.ac-nice.fr/philo/textes/Descartes-Elisabeth/Descartes-Elisabeth.htm>

Alternative oversettelser:

----- (2007). *The Correspondence Between Princess Elisabeth of Bohemia and René Descartes* (redigert og oversatt av Lisa Shapiro). Fra serien *The Other Voice in Early Modern Europe*. Chicago: University of Chicago Press.

----- (2010–2015). *Correspondence between Descartes and Princess Elisabeth* (oversatt og kommentert av Jonathan Bennett) [2009]. Hentet fra Bennetts egen nettside <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/descartes1643.pdf>

Sekundærlitteratur:

Goffart, A. (1900). «Les 'Esprits animaux'». *Revue Philosophique de Louvain* (26). 153–172.

DOI: <https://doi.org/10.3406/phlou.1900.1698>

Shapiro, L. (2007). «Volume Editor's Introduction: The Other Voice». *The Correspondence Between Princess Elisabeth of Bohemia and René Descartes* (oversatt og redigert av Lisa Shapiro). Fra serien *The Other Voice in Early Modern Europe*. Chicago: University of Chicago Press.

----- (2013). «Elisabeth, Princess of Bohemia.» Fra *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Hentet fra <https://plato.stanford.edu/entries/elisabeth-bohemia/>